

Türk Modernleşmesinin Felsefe ile Temasını Ziya Gökalp Üzerinden Düşünmek: Felsefenin Saadeti mi; Saadetin Felsefesi mi?

Thinking of the Contact of Turkish Modernization with Philosophy Through Ziya Gökalp: Happiness of Philosophy? The Philosophy of Happiness?

ZÜBEYİR OVACIK
Selçuk University

Received: 31.05.2023 | Accepted: 20.09.2023

Abstract: The importance and value of a theoretical effort dealing with the root causes of the modernization process, which is also described as modernization or westernization, for contemporary Turkish thought must be obvious. In any case, in an effort to concentrate on the theoretical aspect of the issue, the position of philosophical thought in Turkish thought will be a matter of debate. Addressing the theme of Turkish modernization with philosophy will also contribute to a comprehensive description of Contemporary Turkish Thought and its development opportunity. Ziya Gökalp, who lived in the transition phase from the Constitutional Monarchy to the Republic, is among the rare thinkers who offer an encompassing and original perspective on Turkish thought with his interest in modern sociology and philosophy. It is seen that Gökalp, who developed a unique perspective on the field of philosophical thought in Turkish thought, designed philosophical thought as a thought activity related to culture and the ideal world of man, unlike the classical positivist attitude. It is seen that Gökalp considers philosophy as a special thought activity that emerges after material welfare, rather than designating philosophy as a special way of thinking through which prosperity and wealth are achieved. The present study discusses how Gökalp assigned a position to philosophy in Turkish modernization experience.

Keywords: Ziya Gökalp, Turkish thought, Turkish modernization, philosophy and progress, philosophy.

Giriş

Batılılaşma, çağdaşlaşma, yenileşme, sekülerleşme gibi kavramlarla da ifade edilen Türk modernleşmesinin teorik veçhesine yönelik bir bakışın modernleşme döneminde felsefi düşünce alanında ortaya konulan çabalara dikkat kesilmemesi düşünülemez. Modernleşme süreçlerinde felsefi düşünceye özel ve önemli bir alanın açılıp açılmadığı sorusu öncelikli bir soru olmak durumundadır. Bu doğrultuda felsefi düşüncenin rasyonalite, tümellik, tutarlılık ve eleştirelilik gibi hususiyetlere sahip olmakla pek çok problemin çözümü noktasında diğer düşünme biçimlerine göre daha önemli imkanlar sunacağı varsayılmaktadır. Felsefi düşüncenin esas itibarıyla teorik ve kuramsal bir yapıya işaret etmesine karşın söz konusu düşünme biçiminin pratiği göz ardı ettiği de düşünülmektedir. Nitekim pratik problemlerin daha doğru bir çözümlemesinin ve çözümünün felsefi bir bakış açısıyla mümkün olabileceğine dair bir kanaat modernleşme döneminde felsefi düşünceye yönelmeyi sağlayan önemli bir motivasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu doğrultuda modernleşmenin erken dönemlerinden itibaren felsefi düşünceye biçilen özel bir misyondan söz etmek mümkündür. Eleştirel ve refleksif karakterinin yanı sıra tümele ilişkin bir düşünme tarzı olarak felsefi düşünme biçiminin Türk modernleşme tecrübesinin teorik altyapısına sahici bir karakter kazandıracağı varsayımı pek çok düşünürün paylaştığı bir temel bir kabul olmak durumundadır. Zira Batı uygarlığının Rönesans döneminden itibaren yaşadığı büyük dönüşümde felsefenin, buna bağlı olarak bilimin fonksiyonunu dikkate almış olduğu anlaşılan geç Osmanlı dönemi ve erken Cumhuriyet dönemi aydınlarının Türk modernleşmesinin felsefe ile temasını bir gereklilik olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Türk düşüncesinin çağdaş döneminde en azından kimi aydın çevreler arasında felsefi düşüncenin kazanmış olduğu bir imtiyazdan söz etmek mümkündür. Daha rafine bir düşünme biçimi olarak felsefi düşünceye yönelmeyi sağlayan husus, modernleşme dönemindeki aydınların toplumsal düzeyde bir zihniyet dönüşümüne olan talepleriyle ilişkili olmak durumundadır. II. Meşrutiyet sonrasında Baha Tevfik (1884-1914), Abdullah Cevdet (1869-1932), Rıza Tevfik (1869-1949) gibi materyalist ve pozitivist bir felsefi yönelime sahip düşünürlerin yanı sıra Şehbenderzade Ahmet Hilmi (1865-1914), İsmail Fenni Ertuğrul (1855-1946), Mehmet Ali Ayni

(1869-1945) gibi spritüalist ve idealist bir yönelime sahip düşünürler de toplumsal-pratik sorunların çözümü hususunda felsefi düşünceye önemli imkanlar sunan bir düşünme biçimi olarak ayrıcalıklı bir konum biçmişlerdir. Osmanlının son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarına tekabül eden bir dönemde önemli bir mütefekkir olarak yaşamını sürdürmüş olan Ziya Gökalp (1876-1924), dönemin Türk aydınları arasında felsefi düşünce ile irtibatı en yoğun yazarlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilimi ve bilimsel faaliyeti ilerlemenin ve gelişmiş bir toplum olmanın anahtarı olarak gören ve felsefeyi de bilimle ilişkili bir düşünce faaliyeti olarak tasarlayan Cumhuriyet'in kurucu iradesinin, "Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu"na da bu çerçevede özel bir önem atfetmiş olduğu tespiti yapılmaktadır (Direk, 1998, s. 85-95). Her halükarda felsefi düşüncenin bilimi, bilimin teknolojiyi, teknolojinin de talep edilen gücü ve refahı ortaya çıkartacağına dair bir varsayım güçlü bir kabul görmüş durumdadır. Böyle-sine bir varsayımın Ziya Gökalp tarafından nasıl değerlendirildiği mevcut çalışmanın temel araştırma sorusu olmak durumundadır. Bunun için öncelikle felsefe ve gelişmişlik veya bir başka ifadeyle refah arasındaki ilişki üzerinde bir tartışma gerçekleştirmek gerekmektedir.

Bu noktadan itibaren Çağdaş Türk düşüncesinde felsefi düşünceye dair özgün bir yaklaşım sergilemiş Ziya Gökalp'in felsefeyi bir modernleşme manivelası olarak görüp görmediği meselesine yakından bakmak gerekir.

Türk modernleşmesi ve Ziya Gökalp'in felsefi çabası

Çağdaş Türk düşüncesinin erken dönemlerinden itibaren ortaya çıkan fikri hareketliliği, teorik ve kuramsal bir düşünme faaliyetinin inşasına yönelik çabalardan daha çok politik-pratik bir bağlamın belirli sınırlılıkları içerisinde ele alınan tartışmalardan ibaret olarak görmek mümkündür. Nitekim Türk modernleşmesinin tarihsel süreç içerisindeki gelişiminde önemli kilometre taşları olarak tayin edilen Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri söz konusu politik çerçeveye işaret eden adlandırmalar olarak belirmektedirler. Elbette herhangi bir düşüncenin belirli bir politik bir vasattan yalıtılmış olarak ortaya çıkmasını beklemek olası olmasa gerektir. Bununla birlikte düşünürün özgünlüğü içerisinde bulunduğu sosyo-politik vasatı aşma kapasitesinde ortaya çıkmaktadır. *Felsefe Dersleri, İlm-i İctima Dersleri, Türkçülüğün Esasları ve Türkleşmek İslamlaş-*

mak Muasırlaşmak eserler kaleme almış olan Ziya Gökalp Türk kültürü ve düşüncesine verdiği özel önemin yanı sıra erken modernleşme döneminde felsefe ve sosyoloji gibi disiplinlere verdiği önemle de temayüz etmiş bir düşünürdür. Gökalp'in beşeri bilimlere olan ilgisinin yaşadığı dönemin toplumsal vasatına yönelik beklentileriyle ilişkisi olsa gerektir.

Türk modernleşmesinin felsefi düşünce ile temasında pratik-politik öncelikler mi belirleyici olmaktadır? Bir başka ifadeyle Türk modernleşmesinde felsefi düşünce biçimi, problemlerin aşılmasında elverişli bir enstrüman olarak mı görülmektedir? Cumhuriyet'in kurucu iradesinin sosyo-kültürel vizyonuna önemli ölçüde teorik bir perspektif sunmuş olan Gökalp'in sosyoloji alanının yanı sıra felsefi alandaki özgün yaklaşımı da incelenmeye değer bir yöneliş olmak durumundadır. Yakın dönem Türk düşüncesinde sosyoloji ve felsefeyle yakından temas kurmuş bir düşünür olan Ziya Gökalp (1876-1924) felsefi düşünceye verdiği önemle temayüz etmektedir. I. Meşrutiyetin ilan edildiği yılda dünyaya gelen ve Cumhuriyetin ilan edildiği yılın hemen akabinde bu dünyadan ayrılan Ziya Gökalp'in felsefi ilgisi üzerinde değerlendirme yapılması gereken önemli bir mesele olmak durumundadır. Ziya Gökalp, felsefi ilgisini “Bugünkü Felsefe”, “Felsefeye Doğru” ve “Felsefi Türkçülük” gibi yazılarının yanı sıra *Felsefe Dersleri* adlı müstakil bir eserle de ortaya koymuştur.

Medeniyet-hars ayrımı şeklindeki meşhur taksiminde medeniyeti evrensel bir yapı olarak kurgulayan Gökalp, harsı/kültürü ise milli bir yapı olarak içeriklendirmektedir. Bu çerçevede nesnel ve ispatlanabilir olmasıyla bilimi insanlığın ortak bir mirası olarak evrensel bir yapı olarak tasvir eden ve medeniyete ait bir etkinlik olarak tayin eden Gökalp, bilime yaslanırsa da veya bilimle ilişkili olsa da felsefeyi başka türlü bir düşünme biçimi olarak tayin etmektedir. Bu anlamda o, ilimlerin fayda (utilité) ilkesini gaye edinmelerine karşılık felsefenin idealist yapıda olduğunu belirtmektedir (Gökalp, 2006, s. 15). Elbette Ziya Gökalp, felsefenin bilimin kesinlik nosyonuyla ortaya koyduklarını nefy edemeyeceğini veya bilimin nefy ettiklerini felsefenin ispat edemeyeceğini düşünmektedir. Böylesine kayıtlı bilime bağlı olsa da bunların dışında felsefenin tamamıyla hür olduğunu belirten Gökalp, felsefeyi harsla ilişkilendirmektedir (Gökalp, 1976a, s. 179).

Bir anlamda Gökalp, felsefeye bilimle kültür arasındaki dengeyi sağlayan bir etkinlik olarak da ele almaktadır. Husserl'in tabirleriyle ifade etmek gerekirse felsefe, yaşam dünyasıyla bilim dünyası arasında irtibatı sağlamak noktasında önemli bir pozisyon icra etmektedir. Ziya Gökalp, felsefi ilgisinin de kazandırmış olabileceği temkin içeren bir tavırla ikinci Meşrutiyet'ten itibaren genel olarak fikri atmosferi tasvir ederken öne çıkartılan Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük şeklindeki üç karşıt fikir hareketi arasında bir ahenk bulmaya çalışan bir düşünür profilini yansıtmaktadır (Ülken, 1994, s. 304). Güçlü bir modernleşme, muasırlaşma vurgusunda bulunan Ziya Gökalp, meşhur üçlemesinde de görüleceği üzere esasında bir denge arayışını seslendirmektedir: “içtimai ilm-i halimimizin birinci düsturu şu cümle olmalıdır: Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, garp medeniyetindenim.” (Gökalp, 1976a, s. 63). Ziya Gökalp, söz konusu anlayışını *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* başlıklı bir kitaba da dönüştürmüştür. Yine bu eserinde de Gökalp, şu satırlara yer vermektedir: “Yani bugün Türk milleti Ural-Altay ailesine, İslam ümmetine, Avrupa beynelmileliyetine mensup bir cemiyetten ibarettir.” (Gökalp, 1976b, s. 13).

Kaldı ki Gökalp medeniyeti bütün insanlığın ortaklaştığı evrensel bir form olarak da görmemektedir. Her medeniyetin başka bir mantığı, başka bir estetiği, başka bir hayat telakkisi olduğunun altını çizen Gökalp, medeniyetler birbirine karışmadıklarını, dolayısıyla bir medeniyeti bütün sistemiyle kabul etmeyenler, onun bazı kısımlarını alamadıklarına işaret etmektedir. Gökalp'e göre bazı kısımları alsalar bile bunu hazm ve temsil edememektedirler. Nihayetinde Gökalp “medeniyeti de din gibi dışından değil, içinden almak iktiza eder. Medeniyet de tıpkı din gibidir. Ona iptida inanmak ve kalben bağlanmak lazım! Bu noktayı iyi anlamamış olan Tanzimatçıların bizi Avrupa medeniyetine zevahiri taklit etmek tarikiyle sokmak teşebbüsleri, bundan dolayı kısır kaldı da ” ifadelerini kullanmaktadır (Gökalp, 1976b, s. 49).

Belli başlı eserlerinde Türk düşüncesini felsefi düşünce açısından bir değerlendirmeye tabi tutan Gökalp'in Türk modernleşme tecrübesi içerisinde felsefi düşüncenin pozisyonunu pek çok düşünürden farklı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Felsefi düşünce ile gelişmişlik arasındaki ilişkiyi bir sebep-sonuç ilişkisi olarak tesis eden bakış açısından farklı bir

bakış açısını seslendiren Gökalp'in gelişmişliğin bir sonucu olarak felsefi düşünceden bahsettiği görülmektedir. Bu yönüyle Gökalp'in felsefi düşüncüyü modernleşmenin bir manivelası olarak gören ve felsefi düşüncüyü modernleşmenin bir imkânı olarak değerlendiren bakış açısından ayrıştığı görülmektedir.

Nitekim Türk modernleşmesinin Batı'daki politik tecrübenin alınmasını ödev sayan politik karakterli yönelişinde de Gökalp'in özgün bir bakış açısını seslendirmekte olduğu ifade edilebilir. Şöyle ki Gökalp, politik alanda yönetim biçiminin hukukla kayıt altına alınması ve kadın hakları gibi Türk modernleşmesinde öne çıkan hususların eski Türklerde zaten mevcut olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Eski Türk hayatında demokrasi ile feminizmin başlıca iki temel unsur olduğunu belirten Gökalp, hali hazırda Türklerin tamamıyla bu eski ahlaklarını yitirdiklerini ifade etmektedir. Gökalp, İran ve Yunan medeniyetlerinin tesiriyle Türkler'in bu konularda mazilerine göre daha geriye düştüklerini de ifade etmektedir. Ziya Gökalp, başka milletlerin çağdaş medeniyete girmek için, mazilerinden uzaklaşmaya mecbur olduklarını halbuki, Türklerin çağdaş medeniyete girmeleri için bırakın geçmişlerinden uzaklaşmayı tam tersine eski mazilerine dönüp bakmalarının kâfi olacağını belirtmektedir. Zira "istikbale ait bütün tekemmüller, cersume halinde Türk'ün eski harsında mevcuttur." (Gökalp, 1976a, s. 163, 164, 167)

Batı düşüncesinin Rönesans'la başlayan ve bilimsel bir devrimi mümkün kılan şartların ortaya çıkmasına neden olan faktörün felsefi düşüncenin kendisi olduğuna dair bir kanaatin Gökalp açısından nasıl değerlendirildiği burada üzerinde duracağımız esaslı bir mesele olacaktır. Bu çerçevede Ziya Gökalp açısından sorulması gereken soru felsefenin mi refahı ürettiği; yoksa refahın mı felsefeyi ürettiği sorusu olmak durumundadır.

Ziya Gökalp'in felsefi düşünceye biçtiği misyon: Felsefe mi refahı üretir; refah mı felsefeyi üretir?

Felsefi düşüncenin ne olduğuna ilişkin herkesi tatmin edecek bir tanım ortaya koymanın güçlüğü erbabınca malumdur. Felsefi düşüncenin öznesi olarak filozofun felsefe yapma biçimini tarihsel, toplumsal ve kültürel şartlar ister istemez belirlemektedir. Bununla birlikte filozofun tümele ilişkin arayışı onun mevcut vasatı aşma çabasıyla doğrudan ilişkilidir. Felsefi düşüncenin tümel ve sentetik karakterini öne çıkan bir tanım

örneği ortaya koymak gerekirse Mübahat Küyel'in şu tanımına yer verebiliriz: "genel bir ele alışla, onun, insan, evren ve değerleri anlamak amacıyla sürdürülen en geniş bir araştırma, birleştirici ve bütünleştirici bir açıklama gayreti olduğu söylenebilir." (Küyel, 1978, s. 7). Böylesi bir tanım felsefi düşüncüyü pratikten ziyade teorik bir etkinlik olarak konumlandırmaktadır. Bununla birlikte teoriden daha pratik bir pratik olamaz düşüncesi teoriyi pratikle bütünleştirmektedir. Bu noktada sorulması gereken soru teorik bir etkinlik olarak felsefe pratiğe nasıl katkıda bulunur? Bir başka ifadeyle felsefe pratik hayatı düzenler mi? Pratik hayata nasıl katkı sunabilir?

Aristoteles'e göre felsefenin ürettiği bir refahtan ziyade refahın ürettiği bir felsefen söz etmek daha uygun olsa gerektir. İnsanları felsefe yapmaya iten şeyin hayret olduğunu belirten Aristoteles, felsefenin herhangi bir faydacı amaç için değil de sırf bilmek için yapılmakta olduğunu altını çizmektedir. Felsefi çabaya girişenlerin nihayetinde bilgisizlikten kurtulmak için böylesi bir çabaya giriştiklerini vurgulayan Aristoteles, bu durumun onların herhangi bir fayda için değil de sırf bilmek için bilimin peşine düşmüş olduklarını gösterdiğini belirtmektedir. Nitekim hemen hemen hayatın bütün temel ihtiyaçları ve konforu ile ilgili şeyler tatmin edilmiş olduğunda böylesine bir bilginin aranmaya başlanmış olduğu görülmektedir. Nihayetinde Aristoteles'e göre bizim felsefi bilgiyi herhangi bir yarar için aramadığımız açıktır. Zira Aristoteles'e göre nasıl ki bir başkasının amacı için var olana insana değil de kendi amacı için var olan insana özgür insan diyorsak, aynı şekilde teorik bir çaba olarak metafiziği veya felsefeyi de biricik özgür bilim olarak aramaktayız. Zira böylesine bir bilgi sadece kendi amacı için var olan bir bilgi olmaktadır (Aristoteles, 1996, s. 84).

Felsefeyi yarara ulaşmanın bir aracı olarak görmeyip onu biricik özgür bilim olarak konumlandıran Aristoteles, felsefeye olan hayranlığın temelinde onun buluşlarının faydalı olması değil, felsefi yönelişin saf anlamda bir bilgelik olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Aristoteles, sanatların hayatın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan sanatlar ve hayatı zevkli kılan sanatlar olarak ikiye ayrıldığını ve ikincileri icat edenlerin doğal olarak birincileri icat edenlerden daha bilge kişi olarak görüldüklerinden bahsetmektedir. Aristoteles bunun nedenini hayatı zevkli kılmaya yönelik sanatların veya bilimlerin doğrudan faydaya yönelik olmamalarıyla açıkla-

maktadır. Sanatları, meslekleri hayatın zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olanlar ve hayatı zevkli kılmaya yönelik olanlar şeklinde ikiye ayıran Aristoteles, hayatı zevkli kılmaya yönelik sanatların mucitlerinin her zaman doğal olarak diğerlerine göre daha bilge kişiler olarak görülmüş olduklarını belirtmektedir. Aristoteles, bunun nedenini hayatı zevkli kılmaya yönelik sanatların sahiplerinin doğrudan bir faydayı amaç edinmeleriyle açıklamaktadır. Aristoteles, bilginin salt kendisine değer verildiği, bir başka ifadeyle bilginin bilgi için arandığı durumların belirli bir refaha ulaşmış toplumlarda söz konusu olabileceğini, dolayısıyla böylesine teorik bir bilginin boş zamana sahip ülkelerde ortaya çıktığını hatırlatmaktadır. Nitekim matematik sanatların sahipleri sınıfının çok boş zamanlarının olduğu Mısır'da doğmuş olması da bu çıkarımı haklı çıkarmaktadır. (Aristoteles, 1996, s. 79).

Felsefe refah ilişkisinde Aristoteles, refahın felsefenin ürettiği bir sonuç olmadığını, bilakis felsefenin refahın bir sonucu olarak ortaya çıktığının altını çizmektedir. Benzer şekilde modern dönem bir filozofu olarak Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1831) de dünyanın nasıl olması gerektiği hususunda dünyanın hep geç kaldığını belirtmektedir. Hegel, dünyanın nasıl olması gerektiğini öğretmek iddiası hususunda felsefenin daima geç kaldığını belirtmektedir:

“Dünyanın düşüncesi olarak, felsefe, ancak realite oluşum sürecini işleyip bitirmiş olduğu zaman ortaya çıkar. Kavramın öğrettiğini, tarih aynı zorunlulukla gösterir: ancak varlıkların olgunluk çağındadır ki, ideal, reel'in karşısında boy gösterir ve aynı dünyayı cevheri içinde kavradıktan sonra, onu bir fikirler âlemi şeklinde yeniden inşa eder. Felsefenin soluk rengi solgun zemine vurduğu zaman, hayatın bir tezahürü ihtiyarlık günlerini tamamlıyor demektir. Felsefenin soluk rengiyle, o gençleştirilemez, sadece bilinebilir. Minerva'nın baykuşu, ancak gün batarken uçmaya başlar.” (Hegel, 1991, s. 31).

Çağdaş Türk Düşüncesinin erken dönemlerinden itibaren felsefi düşüncenin pratik motivasyonlarla ilgiye mazhar olduğunu söylemek mümkündür. Zira II. Meşrutiyet sonrasında felsefi ilgiyi temsil eden pek çok düşünürün mevcut politik-pratik bağlamı aşacak seviyede bir felsefi yöneliş ortaya koyduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. II. Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan fikri hareketlilikte pek çok düşünürün popü-

ler düzeyde bir felsefe yayını gerçekleştirmiş olduğuna dikkat çeken Hilmi Ziya Ülken, esasında bu düşünürlerin pek çoğunun dergi yazarı olmak seviyesinden daha yukarı çıkamadıklarını, söz konusu dergilerin derinlikli bir kuramsal bir düşünceye ev sahipliği yapmadıklarını vurgulamaktadır. Günün modası olan varoluşçuluk ve sosyalizm gibi konuların ilgili yayınlarda yer bulduğuna işaret eden Ülken, böylesi yayınların hedef kitlesinin halk olduğunu belirterek asıl derinlikli ve kuramsal bir düşüncenin ihdas edilemediğine dikkat çekmektedir (Ülken, 1994, s. 488, 489).

Felsefi düşüncüyü karşılıklı bir akıl yürütme anlamında “muakale” olarak niteleyen Ziya Gökalp, bir milletin iktisadi refaha ulaşmadan içinden filozof çıkarmayacağını düşünmektedir:

“...Felsefe, maddî ihtiyaçların iktiza ve icbar etmediği, menfaatsiz, garazsız, hasbî bir düşünüşdür. Bu nevi düşünüşe (spekülyasyon) namı verilir. Biz: buna, Türkçede (muakale) ismini veriyoruz. Bir millet muharebelerden kurtulmadıkça ve iktisadî bir refaha nâil olmadıkça, içinde muakale yapacak fertler yetişemez. Çünkü muakale yalnız düşünmek için düşünmektir. Halbuki bin türlü derdi olan bir millet, yaşamak için, kendini müdafaa etmek için, hattâ yemek ve içmek için düşünmeğe mecburdur. (Düşünmek için düşünmek) ancak bu hayatî düşünüş ihtiyaçlarından kurtulmuş olan ve çalışmadan yaşayabilen insanlara nasip olabilir. Türkler, şimdiye kadar böyle bir huzur ve istirahat nâil olamadıkları için, içlerinde hayatını muakaleye vakfedebilecek az adam yetişebildi. Bunlar da, düşünüş yollarını bilmediklerinden, mefkûrelerini iyi idare edemediler, ekseriyetle dervişlik ve kalenderlik çıkmazlarına saptılar. Türkler arasında şimdiye kadar az feylesof yetişmesini, Türklerin muakeleye istidatsız olduklarına hamletmemelidir. Bu azlık, Türklerin henüz müsbet ilimlerce, huzur ve istirahatçe muakaleyi mümkün kılacak bir seviyeye yükselmemeleriyle izah olunursa, daha doğru olur. Mamafih, Türklerin felsefeye geri kalmaları yalnız yüksek felsefe nokta-i nazarından doğru olabilir. Halk felsefesi nokta-i nazarından Türkler, bütün milletlerden daha yüksektirler.” (Gökalp, 1976b, s. 179, 180).

Görüldüğü üzere Ziya Gökalp, savaş ve sürekli yoksulluk gibi felaketlerin geride bırakılmadığı bir vasatta felsefi düşüncenin boy vermeyeceğini düşünmektedir. Esasında felsefenin refaha neden olacağına dair yaygın bir kanaatin varlığı bilinmektedir. Aynı şekilde savaşların ve buhranların fel-

sefi düşünceye imkan verdiğine dair de yaygın bir kanaat vardır. Nitekim savaşların, sosyal, siyasi ve iktisadi buhranların yeni felsefelerin ortaya çıkmasına neden olduğunu belirten Bolay, Ziya Gökalp'in felsefeyi refahın bir sonucu olarak konumlandırıran yaklaşımını doğru bulmamaktadır. Bolay'a göre Gökalp'in kendisi de kriz ortamında özgün düşünceler ortaya koymuş bir düşünürdür (Bolay, 2007, s. 285).

Felsefe aracılığıyla elde edilecek bir gönençten ziyade refahın ve gönençin ortaya çıkaracağı bir felsefi düşünce vasatından söz eden Gökalp, felsefeyi hasbi bir düşünce etkinliği olarak konumlandırmaktadır: “İlmi, sanatı, felsefeyi bir maişet vasıtası yapmak isteyenler, âlim, sanatkâr, filozof olamazlar. Türkiye’de büyük âlimlerin, sanatkârların, filozofların yetişmemesi, iktisadî hayatımızın çok geri olmasındandır. Memleketimizde hayatını, bu gibi hasbî zevklere vakfedecek refahlı gençler yok gibidir. İspinoza gibi, Jan Jak Ruso gibi âdi el işleriyle kaniye geçinerek, zamanını bu gibi yüksek faaliyetlere hasredenlerse her yerde enderdir” (Gökalp, 1982, s. 35).

Gökalp, *Felsefe Dersleri* adlı eserinin başında Aristoteles’e atıfta bulunarak “biz bilmeyi, (menfaatten sarf-ı nazar) yalnız bilmek için severiz” ifadesine yer vermektedir (Gökalp, 2006, s. 6). Bir anlamda Gökalp felsefeyi yaşam tarzıyla alakalandırmakta hayata ve varlığa bakma tarzıyla ilişkilendirmektedir. Nitekim “Halkın düşünüşsüz felsefesi”nden (Gökalp, 1982, s. 3) söz etmektedir. Bu anlamda felsefe ile bilim arasında bir ayrım yapmaktadır.

İnsanın bir organizma (uzviyet) olarak biyolojik seviyedeki bir varlık oluşunun yanı sıra toplumsal düzlemde (cemiyet) bir varlık oluşuna dikkat çeken Gökalp, bu çerçevede refah ile saadet arasında da bir ayrım yapmaktadır. Refahı konfor anlamında kullanan Gökalp, saadeti insanın varoluşunu anlamlandırması noktasında daha derinlikli ve üst bir pozisyonda ele almaktadır. İnsanın saadeti kendisini evrende anlamlı bir varlık olarak konumlandırılmasıyla ilişkilidir.

Maddi refah ile mutluluk arasında bir doğru orantı ilişkisi tesis etmemiş olan Gökalp'in insanın bu dünyadaki anlam arayışında felsefeye varoluşsal bir misyon biçtiği görülmektedir: “Refah mı, saadet mi? İşte, hayatın bu en mühim sualine cevap verebilmek için, samimî ruhlu insanların derin bir surette düşünmesine «felsefe» adı verilir (Gökalp, 1982, s. 3).

Bilimle tezat oluşturmaması koşuluyla felsefenin ruhumuz için daha umut verici, daha coşkulu, daha teselli verici ve daha çok saadet bahş edici büsbütün yeni ve orijinal varsayımları ortaya koyabileceğine dikkat çeken Gökalp, felsefenin esas misyonunun da ruhumuzun saadeti ile ilgili fikirleri arayıp bulmak olduğunu belirtmektedir (Gökalp, 1976a, s. 179). Zira Gökalp açısından felsefe pozitif bilim gibi kültürel ve tarihsel kayıtlardan azade nesnel bir etkinlik olmayıp kültürel öğeleri de içine alan ve filozofun sübjektif yöntemi de içeren bir etkinlik olarak konumlandırılmaktadır.

Sonuç

Türk modernleşmesinin erken dönemlerinde felsefi düşünce ile daha çok popüler düzeyde pragmatik bir temasın kurulmuş olması felsefi düşüncenin ihtiyaç duyduğu bir gelenek içerisinde var olma ve üretilme şartlarını ihlal eden bir vasata yol açtığını söylemek mümkündür. Bu durumun felsefi düşüncüyü ilerlemenin bir aracı olarak gören anlayışın bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Felsefi düşüncüyü ilerlemenin ve konforun bir aracı kılan alışla gelmiş tutumun dışında bir tutum sergilemiş olduğu anlaşılan Ziya Gökalp'in felsefi düşüncüyü toplumun kültürel formasyonu ile ilişkili bir etkinlik olarak tasarladığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda Ziya Gökalp'in felsefi düşüncüyü bilime indirgeyen klasik pozitivist tutumdan farklı olarak, felsefi düşünme biçimini kültürle iç içe olan insanın manevi yaşamıyla ilişkili bir etkinlik olarak tasarladığı görülmektedir.

Türk modernleşme tarihinde felsefe ile özgün bir temas kurmuş olan Ziya Gökalp'in felsefeyi bir modernleşme manivelası olarak görmekten ziyade kültürel formasyonlar içerisinde şekillenen ve belirli bir gönenç ortamının sonucu olarak ortaya çıkan bir düşünce etkinliği olarak konumlandığı anlaşılmaktadır. Bununla ilişkili olarak Ziya Gökalp, derinlikli ve tümel bir düşünme biçimi olarak bilimden daha kapsamlı bir çerçeveye işaret eden felsefi düşüncenin insanın maddi dünyasından daha çok manevi dünyasıyla ilişkili bir etkinlik olarak ele almaktadır. Nitekim bu doğrultuda Gökalp'in işaret ettiği husus felsefe yapabilmek için belirli bir sükûnet ve gönenç ortamının olmasının gerekliliğidir.

Gökalp'in felsefeyi kendisiyle refaha ve zenginliğe ulaşılan özel bir düşünme biçimi olarak tayin etmekten ziyade, felsefeyi maddi refahın sonrasında ortaya çıkan özel bir düşünce etkinliği olarak ele aldığı anla-

şılmaktadır. Bu anlamda felsefeyi harsla ilişkilendiren Gökalp'in toplumsal refahın bir neticesi olarak bir felsefe etkinliğine yer verdiğinin altı çizilmelidir. Bu noktada konfor anlamında kullandığı refah ile manevi bir tatmin hali olarak gördüğü saadet arasında da bir ayırım yapan Gökalp'in felsefeyi saadet kavramıyla ilişkili bir etkinlik olarak ele aldığı görülmektedir. O halde Gökalp açısından felsefenin üreteceği bir refahtan ziyade refahın ürettiği bir felsefeden söz etmek gerekmektedir. Bilimin evrensel karakterinden farklı olarak felsefenin milletlerin kendilerine özgün yapıyla da ilişkili olduğunu düşünen Gökalp, bu anlamda felsefe ile bilim arasında bir çizgi de çizmektedir. Modernleşme çabaları çerçevesinde pek çok düşünürün araçsal bir seviyede yöneldiği felsefi düşünce alanının ilişkin "Felsefi Türkçülük" şeklinde bir bahis açmış olan Gökalp'in felsefi yönelişinin sahici karakterinin altı çizilmelidir.

Kaynakça

- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (Çev. A. Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Bolay, S. H. (2007). *Türk Düşüncesinde Gezintiler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Direk, Z. (1998). Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu, *Defter Dergisi*, Sayı: 33 (Bahar): 85-95
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler VII (Küçük Mecmua'daki Yazılar)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları Ziya Gökalp Dizisi.
- Gökalp, Z. (2006). *Felsefe Dersleri*. Hazırlayanlar: Ali Utku - Erdogan Erbay, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Gökalp, Z. (1976a). *Türkçülüğün Esasları*. Hazırlayan: Mehmet Kaplan, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gökalp, Z. (1976b). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Hazırlayan: İbrahim Kutluk, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (Çev. C. Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Küyel, M. T. (1978). *Felsefeye Başlangıç*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1994). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Öz: Çağdaşlaşma veya batılılaşma şeklinde de tavsif edilen modernleşme sürecinin sadece pratik sonuçlarıyla yetinmeyen, bunun ötesinde söz konusu sürecin kök nedenleriyle ilgilenen teorik bir çabanın çağdaş Türk düşüncesi açısından önemi ve değeri açık olsa gerektir. Her halükarda meselenin teorik veçhesine yoğunlaşacak bir düşünce çabasında Türk düşüncesinde felsefi düşüncenin ihraz ettiği mevki esaslı bir tartışma konusu olacaktır. Türk modernleşmesinin felsefe ile temasını ele almak, Çağdaş Türk Düşüncesinin kapsamlı bir tasvirine ve gelişim imkanına da önemli katkılar sunacaktır. Meşrutiyetten Cumhuriyete geçiş evresinde yaşamış olan Ziya Gökalp, modern sosyolojiye ve felsefeye duyduğu ilgiyle Türk düşüncesine dair kuşatıcı ve özgün bir perspektif sunan ender düşünürler arasında yer almaktadır. Türk düşüncesinde felsefi düşünce alanına ilişkin özgün bir perspektif geliştiren Gökalp'in klasik pozitivist tutumdan farklı olarak felsefi düşüncüyü kültürle ve insanın ideal dünyasıyla ilişkili bir düşünce etkinliği olarak tasarladığı görülmektedir. Gökalp'in felsefeyi kendisiyle refaha ve zenginliğe ulaşılan özel bir düşünme biçimi olarak tayin etmekten ziyade, felsefeyi maddi refahın sonrasında ortaya çıkan özel bir düşünce etkinliği olarak ele aldığı görülmektedir. Mevcut çalışma, Gökalp'in modernleşme tecrübesi içerisinde felsefeye nasıl bir konum biçtiğini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, çağdaş Türk düşüncesi, Türk modernleşmesi, felsefe ve refah, felsefe.

